

FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

SCRIERILE LUI ION PETROVICI COMENTATE ÎN ISTORIILE CONSACRATE FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI

EUGENIU NISTOR

Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române

The Writings of Ion Petrovici Commented in the Histories Dedicated to Romanian Philosophy. An ardent supporter of traditionalist metaphysics and the reconciliation of philosophy with science and religion, in order to substantiate real philosophical knowledge, Ion Petrovici pleaded in his writings for the use of both the empirical-rationalist and the intuitionist method. Extremely favorable, N. Bagdasar's commentary on “The History of Romanian Philosophy” (1940) objectively describes, the philosopher's courageous attempts, carried out at the height of logical positivism, to legitimize metaphysics. But this attitude is not to be found anymore after the war, in the conditions of the new political rules imposed in the country during the “era” of communist totalitarianism, when his philosophical writings are marginalized or, when commented, they are framed in the “decadent” currents of spiritualist orientation. It was only after 1990, that some authors of syntheses, compendia, monographs and histories of Romanian philosophy (Gheorghe Vlăduțescu, Alexandru Surdu, Al. Boboc, Vasile Muscă, Viorel Vizureanu etc.), restore the proper interpretation of Ion Petrovici's work, giving it due importance and placing the philosopher among Maiorescu disciples, with valuable philosophical contributions especially in logic (obtaining and the nature of notions, their sphere and content etc.), in metaphysics and in the theory of knowledge.

Keywords: theory of notions, psycho-physical parallelism, critical realism, N. Bagdasar, History of Romanian philosophy.

Binecunoscut pentru distincția și eleganța sa intelectuală, Ion Petrovici s-a bucurat de un mare prestigiu în rândul intelectualității românești interbelice; acest lucru este dovedit și de multele comentarii ale operei sale, care abundă în laude și în aprecieri fără echivoc, unele purtând semnătura unor prestigioase personalități ale vremii.

Primul comentator avizat al scrierilor acestuia a fost Marin Ștefănescu, în controversata sa lucrare *Filosofia românească*, mai precis în capitolul consacrat tinerilor filosofi, intitulat „Filosofia română contemporană”, în care remarca, între altele, că fostul elev al lui Titu Maiorescu „dă o interesantă explicație a naturii noțiunilor, susținând că acestea sunt înșile intuițiile sensibile, dar prelucrate de logică”, el refuzând să meargă „în direcția empiristă, ca de ex. d. P.P. Negulescu, ci înclină spre raționalism, care a fost notă predominatoare în filosofia magistrului”¹.

¹ Marin Ștefănescu, *Filosofia românească*, București, Institutul Grafic „Răsăritul”, 1922, p. 271.

Așa cum rezultă din „Suplimentul bibliografic”, comentariul lui M. Ștefănescu se baza pe cele câteva lucrări publicate de I. Petrovici până atunci, și anume: *Paralelismul psiho-fizic*, București, 1905; *Teoria noțiunilor*, București, în revista *Studii filosofice*, vol. V; *Cercetări filosofice*, Iași, 1907; „C. Leonardescu”; „Henri Poincare”².

Preocupările pentru logică ale lui Ion Petrovici erau cunoscute în epocă, după cum era cunoscută și descendența sa maioreșciană. Într-o conferință susținută la Academia Română, la 24 octombrie 1941, la centenarul nașterii lui Herbart, el arăta importanța capitală a filosofului german pentru cultura și învățământul românesc în general și în mod special asupra lui Titu Maiorescu prin acea lucrare *De philosophia Herbarti* (teza de doctorat a acestuia, susținută la Berlin) și mai puțin asupra lui Eminescu căruia, subjugat cum era de Kant și Schopenhauer, i-a pricinuit „o aprigă și nemeritată aversiune”. Dar gândirea lui Herbart era răspândită și prețuită în mai toate țările eruoene ale timpului, iar „cultura țării noastre a primit și dânsa, mai multe decenii, un val de înrăurire herbartiană, care s-a manifestat puternic în structura și metodele învățământului nostru (...) Ani întregi scrierile pedagogilor noștri au fost glose docile pe marginea operei lui Herbart și fără îndoială că era reprezentativă fraza unui autor al timpului, care a scris onest în prefață că *el desface cea mai bună marfă din prăvălia lui Herbart.*”³

Interesul lui Ion Petrovici pentru logica modernă este de asemenea cât se poate de vizibil: încă din primele lui scrieri, el se erijează în postura de curajos exeget al lucrărilor *La logiques des sentiments*, de Th. Ribot, și *Passion et logique*, de E. Faguet, arătând că în demersul celor doi cercetători francezi „logica nu prescrie reguli bune, nici că ar fi o formulare pedantă a unor norme urmate de toți, ci pur și simplu că prescripțiile acestei discipline sunt mai totdeauna o zadarnică împodobire a activității noastre, care rămâne cârmuită de emoții și de pasiuni”. Adică raționalismul logic devine, prin extensie, „raționament emoțional”, situație în care „concluziunea chibzuințelor noastre e de la început hotărâtă de starea sentimentală respectivă, iar șirul de argumente introduse sunt o concesiune făcută rațiunii, care de altminteri nu are putere să ne înrăurească în vreun fel. Nu argumentele hotărăsc concluziunea, ci aceasta le hotărăște pe ele.”⁴ Fiind vorba de *o judecată sentimentală*, individuală, personală a insului uman, aceasta depinde în mare măsură de caracterul și temperamentul acestuia, astfel încât urmarea nu poate fi decât „o concluzie prejudecată”⁵.

Echilibrat și onest este și comentariul lui Nicolae Bagdasar din *Istoria filosofiei românești* (1940), unde acesta vedea în personalitatea filosofului nu doar „un strălucit conferențiar și un eminent profesor, ci și un gânditor cu o bogată activitate științifică”, subliniind contribuțiile acestuia în logică, teoria cunoștinței

² *Ibidem*, p. 321.

³ Ion Petrovici, *La centenarul nașterii lui Herbart*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii literare*, seria a III-a, tomul XI, București, Imprimeria Națională, 1942, pp. 11–12.

⁴ Ion Petrovici, *Cercetări filosofice*, ediția a II-a, București, Tipografia „Ioan C. Văcărescu”, 1926, pp. 202–203.

⁵ *Ibidem*, p. 203.

și istoria filosofiei. I. Petrovici este privit cu mare admirație de către ilustrul istoric al filosofiei, în special pentru problemele de logică expuse în *Teoria noțiunilor*, unde acesta evidențiază „noțiunile individuale” cu un deceniu înaintea francezului Edmond Goblot, venind totodată cu o seamă de „distingții și completări în legătură cu judecățile problematice și cele singulare, cu polisilogisme, cu metodele logice, cu ipotezele și limbajul...”⁶ Cum obstacole „variate și multiple” stau în calea cunoașterii omenești, Ion Petrovici sesizează o ciudată „bifurcație” pe acest traseu prin existența unor „obstacole”, care pot fi exterioare (mai puțin grave) și interioare, situate în spirit, care pun chiar „problema limitelor înțelegerii noastre”. În tot acest sinuos parcurs, elanurile spirituale se bazează nu doar pe rațiune, ci și pe elemente iraționale, acestea din urmă fiind și ele de două feluri: *pasiuni și prejudecăți* – primele fiind „minunate motoare ale acțiunii, însă când intervin în mecanismul cunoașterii ele nu ajută, ci împiedică”; iar prejudecățile pot fi asociate cu superstițiile, fiind tot mai periculoase cu cât vârsta purtătorilor lor este mai considerabilă. De aici rezultă și rolul semnificativ al rațiunii care trebuie să cerceteze și să împlinească „neajunsurile simțurilor”, dar și să armonizeze ideile cele mai contrare. Neliniștit, spiritul creează mereu versiuni despre lume – o astfel de versiune fiind și sistemul de gândire kantian, împotriva căruia se ridică I. Petrovici, criticând distincția făcută de filosoful german între noumen și fenomen, el considerând că misterele sunt „nu dincolo de lucruri, ci în interiorul lor”⁷.

Practicând scrisul frumos, în studiul său *Transcendentul și cunoașterea omenească* (1936), Petrovici caligrafia, în secvențe aproape aforistice, astfel: „Omul este mica scoică ce poate fi ținută pe podul palmei, dar care închide în micul său spațiu zgomotul revelator al oceanului infinit”. Sau, în alt studiu, glosând despre timp și spațiu: „Te întrebă când trăim și ce fel de trăire este aceasta, între două abisuri căscate, călărind pe un prezent care e și nu e, care vine pentru a pleca numaidecât”⁸.

Un alt merit al lui I. Petrovici, recunoscut de comentator, este pledoaria sa pentru legitimarea metafizicii, într-o vreme când pentru filosofia contemporană aceasta era considerată o cauză pierdută, năzuința metafizicii la omul simplu fiind de observat „în chemarea lui Dumnezeu, ca martor, la cele ce se declară ori la ceea ce se făptuiește”⁹. Ca adversari declarați ai speculației metafizice, pozitivității au pus atunci în circulație unele idei preconceptuate, acuzând, între altele, că metafizica „a împiedicat științele să examineze nepărtinitor și să observe fenomenele”. I. Petrovici obiectează împotriva celor care vor scoaterea acesteia din conținutul științelor, argumentându-și susținerile prin trimitere la exemplul procedurii științifice actual al propulsării unei idei ipotetice, care seamănă uluitor de bine cu speculația metafizică, de unde rezultă în mod clar că „știința și metafizica făuresc icoane

⁶ Nicolae Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, ediție îngrijită, prefață, postfață și note de Gheorghe Vlăduțescu și Eugeniu Nistor, Târgu Mureș, Editura Ardealul, 2022, p. 109.

⁷ *Ibidem*, p. 110.

⁸ *Ibidem*, pp. 111–112.

⁹ *Ibidem*, p. 114.

despre aceeași sau aceleași realități”¹⁰. Dar, pe de altă parte, el arată dificultatea delimitării dintre metafizică și religie, subliniind avantajele religiei, considerată a fi „practica metafizicii”, exprimând mereu „afirmații categorice” când, prin comparație, metafizica „face afirmații problematice” sau, într-un limbaj mai plastic: „religia prezintă o clădire gata isprăvită, în timp ce metafizica e o clădire în veșnică construcție”¹¹. În privința metodei adoptate de metafizică, aceasta nu poate fi metoda experimentală (fiind indicată doar atunci când vorbim de „realități posibile”, nu și când vorbim de „realități efective”) și nici metoda intuitivă (așa cum preconizase Bergson, ajungând la o filosofie lipsită de concepte!), ci, mai degrabă, metoda empirico-raționalistă, este recomandabilă a fi utilizată în orice sistem metafizic, unde un rol de prim rang îl poate juca procedeul eficace al analogiei și al rațiunii care „analizează, compară, examinează critic și conchide”. Dar utilitatea metafizicii se vedește și în combinația ei cu logica, când poate fi o bună „călăuză estetică, fără ca prin aceasta să fie primejdia de a confunda adevărul cu frumosul”. Ea a condus, de-a lungul timpului, atât la fericite rezultate în „elaborările științifice”, cât și la „plăsmuiri artistice”¹².

Cum nu poate fi înlocuită de nicio știință pozitivă, metafizica ridică probleme care pun mari dificultăți în gândire, așa cum ar fi *problema neantului* care, în concepția unor filosofi, „nu este gândibil”, căci „gândirea neantului echivalează cu suprimarea gândirii”. Aici, Petrovici își exprimă dezacordul față de ideile lui Heinrich Rickert, care a identificat „neantul cu incognoscibilul”, când, de fapt, în filosofie „s-a imaginat incognoscibilul și s-a recurs la el tocmai pentru a evita enorma dificultate de a deduce lumea din nimic”, acesta având, totuși, avantajul că „este o existență plină și necesară”. Dar „ideea de neant și cea de incognoscibil sunt doar etape spre ideea de Dumnezeu”, care este o idee mai luminoasă și de un mai înalt prestigiu¹³. Oscilând mereu între condiția binelui și a răului, între ipostaza de „demon și înger”, insului uman, în aspirația lui către perfecțiune, Dumnezeu îi pare a fi „expresia concentrată și abreviată a treptelor viitoare”, în care spiritul, transparent, distinct de corp, „depășește realitatea fizică”. Pentru a susține această tendință spirituală, Petrovici invocă patru argumente: *memoria, rațiunea, sentimentul și fenomenele de telepatie*, care „se dispensează de căile obișnuite fizice”¹⁴.

Comentariul se încheie într-o notă optimistă, fiind vorba de o filosofie aflată încă în plină acțiune, ar fi de așteptat, scrie N. Bagdasar, ca opera viitoare a lui Ion Petrovici „să se dezvolte într-un sistem armonicos”¹⁵. Dar nici nu se putea încheia altfel acest comenariu, deoarece exegetul îi era profund îndatorat filosofului, întrucât chiar în urma unei discuții, care a avut loc în trei persoane (Ion Petrovici, Tudor Vianu și el), s-a pus la cale proiectul *Istoriei filosofiei românești*, avându-l

¹⁰ *Ibidem*, p. 115.

¹¹ *Ibidem*, p. 116.

¹² *Ibidem*, p. 117.

¹³ *Ibidem*, pp. 118–119.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 120–121.

¹⁵ *Ibidem*, p. 124.

ca autor pe N. Bagdasar, ca parte a vol. V a *Istoriei filosofiei moderne*, ce urma să fie elaborată sub auspiciile Societății Române de Filosofie și care s-a dovedit a fi, într-adevăr, o realizare excepțională, mai ales că s-a produs în vremuri tulburi de război, „cu miros persistent de pulbere de pușcă”, așa după cum avea să consemneze acesta mai târziu: „...văzând volumul V tipărit m-am simțit și satisfăcut fiindcă putusem înzestra cultura filosofică românească, în condiții istorice atât de grele, cu o operă de care putem fi mândri, fiindcă nici unul din poparele vecine nu posedă una similară”¹⁶. Confesiunile lui N. Bagdasar din *Amintiri* pot fi coroborate și completate cu cele din volumul *Portrete*, consacrate unor personalități culturale contemporane, între care și lui Ion Petrovici, căruia îi laudă interesul manifestat pentru tinerii gânditori, pe care îi ajută și îi încurajează, fiind „singurul dintre gânditorii în vârstă care ne ținea la curent cu ceea ce se publica în filosofie, la noi în țară”¹⁷.

Rostind discursul de recepție în Academia Română despre Alexandru Philiphide, Ion Petrovici făcea nu doar elogiul unui literat cu program, care considera poezia „ca forma fără fond a științei”, cât mai ales savantului-filolog (autor al lucrărilor *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, *Principii de istoria limbii și originea românilor. Ce spun izvoarele istorice?*), arătând că acesta era pătruns de imperativul junimist „afară cu forma fără fond”, având o „nețărmită și tiranică pasiune a cercetării științifice”¹⁸. Constantin Rădulescu-Motru, în răspunsul său, subliniază apartenența profesorului de logică și filosofie contemporană de la Facultatea de Litere din Iași, la bransa filosofilor „de rasă”, dar, remarcă acesta, adresându-i-se direct, „cu toate acestea, literații te sărbătoresc și te revendică ca pe unul de ai lor, invocând același drept”¹⁹. Însă cu toate acestea, se poate lesne constata că în faimosul tom *Istoria literaturii române, de la origini și până în prezent* (1941), G. Călinescu nu a fost deloc generos cu literatul Ion Petrovici, acordându-i o atenție limitată, iar în compendiul acesteia, de mai târziu (1945), doar câteva rânduri, consemnând doar lacunar despre eseurile și impresiile de călătorie ale acestuia: „Relații asupra călătoriilor sale, în stil oral, a scris Ion Petrovici”²⁰.

Eseist temerar este considerat I. Petrovici în epocă de publicistul Ion Zamfirescu, care subliniază „puterea de exprimare literar-filosofică a unei concepții despre viață, despre oameni și despre fapte”, într-un gen greu definibil, situat într-o

¹⁶ N. Bagdasar, *Amintiri*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Constantin Aslam, București, Editura Tritonic, 2004, p. 254.

¹⁷ N. Bagdasar, *Opere II. Portrete*, ediție îngrijită de Rodica Pandele și Gh. Vlăduțescu, prefață de N. Bagdasar, postfață și note de Gh. Vlăduțescu, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 61.

¹⁸ *Alexandru Philipide în evoluția culturii românești*, discurs rostit la 28 mai 1935, de Ion Petrovici cu răspunsul d-lui C. Rădulescu-Motru, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria Națională, 1935, p. 15.

¹⁹ *Ibidem*, p. 21.

²⁰ G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 373.

„poziție de hotar între literatură și filosofie”²¹. Este apreciată și vocația sa filosofică care, deși acesta este ancorat în „problemele cele mai severe ale logicii, teoriei cunoașterii și metafizicii, nu i-a secat vâna eseistică (...) Conștiința filosofică a gânditorului nostru se întovărășește cu o tot atât de intensă conștiință literară.”²² Se bucură de aprecieri îndeosebi sensibilitatea și curiozitatea investigației sale eseistice, dar și registrul amplu de teme abordate având „un eclectism cald și departe văzător în el”²³. Iar dintre volumele de eseuri ale lui Ion Petrovici sunt amintite: *Deasupra sbuciumului*, *Rotocoale de lumină*, *Valoarea omului*, *Din cronica filosofiei românești*, *Figuri filosofice contemporane*, *Figuri dispărute*, *Momente solemne*, *Felurite* – toate scrise din perspectiva unei largi și generoase cuprinderi a vieții, exprimând credința acestuia în „drepturile suverane ale culturii”²⁴.

Talentul eseistic este subliniat și de Vasile Băncilă, în portretizările sale târzii, scrise cu nerv și cu bucuria secretă a confesiunii, cel mai probabil cenzurate de regimul totalitar, acesta arătând că I. Petrovici „a compus evocări minunate, descrieri de călătorie, pagini memorialistice, chiar versuri și teatru, în care observațiile filosofice alternează cu figuri de stil, acestea având întotdeauna o rezonanță amplă de sena, făcând corp cu conținutul și iluminându-l”²⁵. V. Băncilă îl admiră și ca filosof implicat în viața culturală europeană, amintind succesul excepțional al acestuia cu eseul *L'idee du neant* (publicat de Academia de Științe Morale și Politice, în 1933), când în cartea lui Andrei Marc, *Dialectique de l'affirmation*, apărută la Paris și Bruxelles, I. Petrovici este comentat deosebit de elogios, „fiind încadrat între Platon și Parmenide, pe de o parte, Bergson și Heidegger, pe de altă parte”²⁶. Tot acolo, Băncilă îl încadrează în rândul oratorilor în stil maioreșcian, însă cu un specific aparte: argumentarea lui este mai puțin strânsă, predominând latura afectivă a discursului, astfel încât fiecare cuvântare a sa poate fi socotită „un regal de gândire și simțiri rostite”²⁷. De altminteri, într-un articol publicat târziu – „Oratori și scriitori” –, Petrovici îi rezervă maestrului său, Titu Maiorescu, din al cărui spirit se revendică, o poziție privilegiată, apreciindu-l ca „scriitor foarte rafinat și orator în grad superlativ”, cu o frază oratorică „amplă, surprinzătoare, cadențată”, cu expresii repetate „atunci când trebuie accentuată în viteza curgătoare a frazei vorbite”, acesta adăugând la fluență, spontaneitate și muzicalitate frazei și unele „forme lapidare, asemănătoare cu cele din fraza aforistică”²⁸.

²¹ Ion Zamfirescu, *Orizonturi filosofice. Idei, oameni, probleme de cultură*, București, Editura Casei Școalelor, 1942, p. 204.

²² *Ibidem*, pp. 210–211.

²³ *Ibidem*, p. 211.

²⁴ *Ibidem*, p. 317.

²⁵ Vasile Băncilă, *Portrete și semnificații*, București, colecția „Capricorn”, supliment al „Revistei de istorie și teorie literară”, 1987, p. 96.

²⁶ *Ibidem*, p. 94.

²⁷ *Ibidem*, p. 96.

²⁸ Ion Petrovici, *Prin meandrele trecutului. Evocări inedite – Pagini memorialistice*, cu o prefață de Mihai Gafița, Editura Cartea Românească, București, 1979, pp. 169–170.

În 1943 avea să apară la Tipografia arhidicezană din Sibiu, lucrarea profesorului-teolog Nicolae Terchilă, *Istoria filosofiei*, „tradusă după dr. Otto Siebert, revizuită și întregită”, adică completată și cu scurte expozeuri ale operelor filosofilor români, într-un capitol-adaos intitulat simplu „Filosofia românească”, în care sunt cuprinși: Dimitrie Cantemir, Heliade Rădulescu, C. Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, Lucian Blaga. Sunt recapitulate problemele filosofice expuse despre opera lui Ion Petrovici în *Istoria...* lui N. Bagdasar, și reliefată, așa cum era de așteptat, contribuția acestuia la consolidarea unei relații pașnice între metafizică și religie²⁹.

Din păcate, lucrul acesta nu s-a mai întâmplat. În împrejurările sumbre de la sfârșitul războiului, ca fost ministru în guvernul antonescian (mai precis, ministru secretar de stat la Departamentul Culturii Naționale și Cultelor în perioada 1941–1944), în condițiile epurărilor politice întâmplute sub conducerea regimului stalinist din România, Ion Petrovici va fi judecat și condamnat la ani grei de temniță grea, în 1949, fiind eliberat abia în anul 1964, când avea 82 de ani.

Ultimele ecouri pozitive ale operei și personalității filosofului sunt în *Dicționarul filosofiei* (Înțelesurile a 1300 termeni), publicat de Fanu-Al. Duțulescu, la Craiova, în anul 1947, unde este cuprins la indicele consacrat filosofilor români, la secțiunea „Filosofia pură” (cu termenii abordați în opera sa: Teoria cunoștinței, Temeiul Metafiziciei, Metoda în Metafizică, Ideea de Neant, Ideea de Dumnezeu, Problema nemuririi, Rosturile practice ale filosofiei) și la secțiunea „Filosofia culturii” (Conceptul de cultură și civilizație, Foloasele culturii)³⁰. Apoi, vremurile devin tot mai tulburi și mai agresive sub aspect social și ideologic, iar pentru unii intelectuali români autentici urmează o perioadă extrem de tragică.

„Tratamentul” de care a avut parte opera și personalitatea filosofului în regimul comunist a fost nedrept, vitregind cultura românească de unul dintre cei mai străluciți exponenți ai direcției maioreștiene, aflat încă, după război, în plină putere de creație.

Atacurile sunt declanșate în chiar manualul de *Istoria filosofiei*, elaborat pentru clasa a VIII-a secundară, în scurta prezentare a filosofiei românești în secolul XX, considerată ca având „caractere reacționare, antiștiințifice, fiind dominată de tendințe idealiste, agnostice sau mistice”, negativismele ei fiind exemplificate prin „materialismul și misticismul” lui Constantin Rădulescu-Motru, prin „materialismul și idealismul” lui P.P. Negulescu, „filosofia decadentă mistică” fiind comună lui Ion Petrovici, Nae Ionescu, Lucian Blaga și Eugeniu Speranția. În acest context, în lucrările sale, „Ion Petrovici consideră că cunoștințele noastre nu exprimă însușirile lumii obiective. În *Introducere în metafizică*, el cere armonizarea datelor cu teologia, păstrând *forța supremă* ca ultima soluție în domeniul cunoașterii. Astfel ajungem la separarea din ce în ce mai accentuată a spiritului de materie, materia fiind elementară, iar spiritul nemuritor. Această filosofie marchează nivelul scăzut și

²⁹ Nicolae Terchilă, *Istoria filosofiei*, Sibiu, Tipografia arhidicezană, 1943, p. 383.

³⁰ Fanu-Al. Duțulescu, *Dicționarul filosofiei* (Înțelesurile a 1300 termeni), Craiova, 1947, pp. 57–59.

antiștiințific, la care ajunge gândirea oficială românească, în cadrul politicii reacționare, provocatoare a dezastrului național.”³¹

În „obsedantul deceniu”, cunoscut și ca fiind „era ticăloșiei” proletcultiste, ofensiva împotriva gânditorilor români interbelici a luat forme dintre cele mai violente: de la calomnia și turnătoria mărunță până la atacurile de presă, critica virulentă și denunțul public ca „dușman al poporului”, după care urma arestarea și condamnarea în procese desfășurate, uneori, în fața mulțimii. În această manieră au fost regizate și puse în circulație atacurile regimului stalinist de la București împotriva elitei intelectuale a țării, între care se afla și filosoful Ion Petrovici. În masivul volum *Istoria gândirii sociale și filosofice în România*, publicat într-o ediție de mare tiraj (13.000 exemplare), în anul 1954, la Editura Academiei RPR, sub supravegherea unui „comitet de redacție” alcătuit din: Acad. C.I. Gulian (redactor responsabil), S. Ghiță, N. Gogoneață, C. Joja, R. Pantazi și Al. Posescu, filosoful era învinuit, în articolul caricatural și minimalizator intitulat „Filozofia și sociologia burgheză”, publicat sub semnătura oportunistului Al. Posescu, că „a activat succesiv în toate grupările politice reacționare ale vremii”, dar și că „scrierile sale sunt, mai toate, culegeri de articole și lecții de logică și istorie a filosofiei” sau că ar fi fost „un propagator zelos al concepțiilor antimaterialiste” manifestând „o predilecție deosebită pentru spiritualismul francez...”³² Oricum, termenii în care au înțeles autorii acestor articole-denunțuri să abordeze „cazul Petrovici”, și alte „cazuri”, întreze orice închipuire.

Atacul, în această formă, după „modelul” sovietic, este reluat un an mai târziu, în „tratatul” intitulat *Din istoria filozofiei în România*, vol. I (București, Editura Academiei RPR, 1955, apărut sub redacția Acad. C.I. Gulian), „exegetul” care abordează „cazul Petrovici” fiind, de această dată, N. Bolboasă, în articolul extins intitulat „Filozofia burgheză din România, dintre cele două războaie mondiale, dușmana științei și materialismului”. Filosoful se afla în compania unor nume ilustre ale intervalului filosofic românesc interbelic – C. Rădulescu-Motru, Dimitrie Gusti, Lucian Blaga, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, Emil Cioran, Constantin Noica – toți considerați a fi „filosofi reacționari”, de originalitate îndoielnică și doar în măsura în care „s-au străduit să-și ducă la îndeplinire sarcinile ce li le încredințau regimul burghezo-moșieresc, să adapteze nevoilor locale cele mai obscurantiste concepții filosofice din Occident (agnosticism, pragmatism, ficționalism, existențialism, personalism etc.”³³.

Acuzatorii se întorceau în timp și o luau de la „rădăcină” cum se spune: pentru ei, Titu Maiorescu era considerat, chiar și în postumitate, „dușman al socialismului și răspânditor activ al idealismului”, magistrul și discipolii săi fiind acuzați că s-au

³¹ x x x, *Istoria filozofiei*, manual pentru clasa a VIII-a secundară, apărut sub îngrijirea unui grup de profesori, București, Editura de Stat, 1947, pp. 190–191.

³² x x x, *Istoria gândirii sociale și filosofice în România*, Acad. C.I. Gulian (redactor responsabil), București, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 418.

³³ x x x, *Din istoria filozofiei în România*, sub redacția Acad. C.I. Gulian, București, Editura Academiei R.P.R., 1955, p. 241.

încumetat „să treacă la atacuri fățișe împotriva științei, cerând înlocuirea ei cu iraționalismul, cu misticismul sau anexând-o metafizicii, speculațiilor idealiste. Așa, de exemplu – își continua, cu mânie proletară, N. Bolboasă rechizitoriul –, ministrul fascist Ion Petrovici, elevul preferat al lui Titu Maiorescu, a fost cel care, în primele decenii ale secolului al XX-lea, alături de Nae Ionescu, Lucian Blaga, Eugeniu Speranția și alți câțiva elevi ai acestora, a apărut cu energie dreptul la viață al metafizicii³⁴. Este luată apoi în derâdere concepția lui I. Petrovici, conform căreia ar fi o strânsă legătură între metafizică și științe, fiind considerată doar o „teză ipocrită”, acuzatorul public N. Bolboasă dezlănțuindu-se în epitetul specific erei proletcultise și avertizând că „Nu o dată, ciracii criminalului de război Ion Petrovici au făcut mare larmă pe tema *raționalismului filozofic* al profesorului, căutând astfel să dea idealismului și misticismului propagat de către acesta, un prestigiu pe care nu l-a avut niciodată”³⁵.

Eliberat din detenție într-o vreme în care, sub aspect oficial, începuse un proces de reconsiderare și recuperare a valorilor culturale românești interbelice, în volumul *Curenți și orientări în istoria filosofiei românești*, în articolul publicat sub chiar semnătura coordonatorului Nicolae Gogoneață (intitulat „Orientarea materialistă a filosofiei în perioada dintre cele două războaie mondiale”), I. Petrovici este abia amintit, ideile sale filosofice, ca și a altor gânditori interbelici, fiind desconsiderate și privite de pe poziții critice tocmai pentru preocupările lor metafizice și pentru că, aflate sub perdelele obscurantismului, „au preconizat o împăcare între religie și știință, între religie și filosofie sau au dezvoltat concepții care duc la fideism (Motru, Petrovici)”³⁶. Apoi, autorul devine ceva mai concesiv spre sfârșitul articolului, chiar „premiindu-i” pe unii susținători ai materialismului (ca: PP. Negulescu, Mircea Florian, Al. Posescu), care „au repudiat filosofia speculativă ruptă de realitate și cu atât mai mult iraționalul și subiectivismul”, pe unii gânditori situați pe linia unui idealism obiectiv (C. Rădulescu-Motru, Ion Petrovici), având „o tendință compatibilă cu raționalismul”, dar pronunțându-se critic, în continuare, față de reprezentanții iraționalismului (Nae Ionescu, Emil Cioran, Lucian Blaga și alții), suspectați că cultivau ideile decadente ale unei crize a culturii umane și preconizau „renunțarea la rațiune, propagarea subiectivismului, a misticismului, a agresivității antiomane”³⁷.

Studiul operei filosofice a lui Ion Petrovici este reluat mai târziu, după eliberarea acestuia din temnițele regimului comunist, în forme mai blânde și mai îngăduitoare, sub pretextul recuperării și valorificării moștenii culturale. Astfel *Mic dicționar filosofic*, apărut la Editura Politică, în anul 1969, produs al unui „colectiv de autori și referenți”, fiindu-i remarcată pledoaria sa pentru „reînvierea metafizicii spiritualiste”, pentru „împăcarea filosofiei cu religia”, dar și maniera sa eclectică de fundamentare

³⁴ *Ibidem*, p. 246.

³⁵ *Ibidem*, pp. 247–248.

³⁶ x x x, *Curenți și orientări în istoria filosofiei românești*, apărut sub tutela Institutului de Filozofie a Academiei Republicii Socialiste România, București, Editura Academiei RSR, 1967, p. 136.

³⁷ *Ibidem*, p. 166.

a metafizicii uzând de metodele empirice-raționaliste, de cele intuiționiste și de cele mistice. Apoi este din nou subliniată poziția sa ideologică, ca „adversar al materialismului, a susținut că materia nu este decât *spirit amorțit*”³⁸. Articolul este reluat neschimbat și în *Dicționarul filosofic* (Editura Politică, 1978), lucrare elaborată de un colectiv mai larg de autori, în coordonarea lui Octavian Chețan și a lui Radu Sommer, semn că valorificarea moștenirii culturale se opera, în cazul lui Ion Petrovici, în limite foarte strânse.

Astfel în vol. II al *Istoriei filozofiei românești*, coordonatori: Dumitru Ghișe și Nicolae Gogoneață (1980), opera lui Ion Petrovici este comentată în capitolul „Sisteme și curente filozofice de orientare spiritualistă”, alături de opera lui Lucian Blaga, de ortodoxismul gândirist și de trăirism. Acționând „pe linie”, exegetul Vasile Vetișanu constata că „în demersurile ei inițiale, concepția filozofică (a lui I. Petrovici – n.a.) a suferit influența filosofiei kantiene și a filozofiei spiritualiste franceze a secolului trecut (a sec. XIX – n.a); dar gândirea sa a rămas orientată constant într-o direcție spiritualistă și mai târziu...”³⁹ Tendințele ideologice apăsătoare ale vremii, șablonul marxist și filtrul materialismului dialectic marchează întregul comentariu consacrat operei și personalității aflate în vizorul critic: „În activitatea sa filozofică, Petrovici a resimțit la început influența lui Titu Maiorescu, pentru ca odată cu alunecarea sa spre pozițiile extremei drepte să se accentueze concesiile făcute curentelor iraționaliste, mistice”⁴⁰. Deși sunt și unele abordări cumpănite, mai ales în aspectele referitoare la contribuțiile din domeniul logicii formale sau în cele de istoria filosofiei și teoria culturii, îngăduința și obiectivitatea comentatorului sunt limitate și conforme „toleranței” ideologice a regimului politic aflat la cârma țării, Ion Petrovici fiind considerat „un adversar al înțelegerii mecanicist-deterministe a întregii realități existente”, căutător al unui *modus vivendi* între religie și metafizică, fapt pentru care i s-a pus eticheta de „*apologet creștin* și apărător al credinței în planul cunoașterii și moralei. În aceeași direcție se înscriu – sublinia comentatorul – și studiile de filosofie pe care le-a publicat în revista *Gândirea*.”⁴¹

După 1990, în condițiile desființării cenzurii ideologice, receptarea operei lui Ion Petrovici cunoaște alte dimensiuni, proporții și maniere interpretative, evident marcate de obiectivitate. Astfel, logicianul și filosoful Alexandru Surdu scrie elogios despre cel care a susținut întâia teză de doctorat în țară, în anul 1905, „lucru imposibil de conceput fără perioada amintită de formare și instituționalizare propriu-zisă a filozofiei românești”, afirmând, printre altele, că „ceea ce se numește de regulă *corp* și *spirit*, derivă dintr-o substanță transcendentă care nu poate fi redusă la nici una dintre acestea. Ea este sursa comună a celor două.”⁴² Punând în

³⁸ x x x, *Mic dicționar filosofic*, București, Editura Politică, 1969, p. 289.

³⁹ x x x, *Istoria filozofiei românești*, vol II, coordonatori: Dumitru Ghișe și Nicolae Gogoneață, București, Editura Academiei RSR, 1980, p. 565.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 566.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 599–600.

⁴² Alexandru Surdu, *Vocații filozofice românești*, ediția a II-a, colecția „Biblioteca de filosofie”, Târgu Mureș, Editura Ardealul, 2003, pp. 41–42.

discuție ideea paralelismului psihofizic, Al. Surdu face trimiteri și la alți gânditori moderni cu concepții, cu concepții apropiate celor expuse de I. Petrovici; între aceștia se situează filosoful Ștefan Lupașcu și informaticianul Mihai Drăgănescu. Ultimul se referea, în lucrările sale, la „materia profundă primordială” (ceva similar „substanței transcendente” a lui Petrovici), alcătuită, „la rândul ei, din două substanțe sau materii: *lumatia* și *informatia*. Prima ar genera materia corporală în spațiu și timp, iar a doua psihicul și gândirea.”⁴³ Însă la o mai atentă analiză se observă că viziunea ortofizică a lui M. Drăgănescu se distinge de gândirea lui I. Petrovici „prin faptul că materia profundă este concepută în afara spațiului și a timpului, dar și prin aceea că menține într-o formă embrionară paralelismul psihofizic și în domeniul ortoexistenței, deci și subsistenței”⁴⁴.

Remarcând destinul dramatic traversat de filosof în ultima parte a vieții – după ce anterior a prețuit, poate prea mult, popularitatea, oratoria și succesul efemer (conform celor afirmate de criticul literar G. Călinescu), filosoful Gheorghe Vlăduțescu subliniază contribuțiile reale ale lui I. Petrovici în logică, în istoria filosofiei și în metafizică, focalizate în câteva lucrări (*Teoria noțiunilor*, 1910; *Probleme de logică*, 1910/1923; *Curs de logică I*, 1916; *Viața și opera lui Kant*, 1936; *Introducere în metafizică*, 1924; *Dincolo de zare, Problema supraviețuirii în cadrul criticii filosofiei*, 1940), găsind ca extrem de interesant studiul consacrat *Ideii de neant* (publicat în 1933, în revista „Gândirea”), unde „face din neant și ceva termeni corelativi ceea ce înseamnă că îi plasează metafizic (...) Din acest punct de vedere se leagă de neant și alături de acesta ascunde și totodată dezvăluie ideea de Dumnezeu...”⁴⁵

Profesorul Alexandru Boboc constata ținuta intelectuală deosebită a lui Ion Petrovici, continuator al stilului oratoric instituit de Titu Maiorescu în cultura românească și al unei direcții filosofice „marcate de spiritul criticismului kantian, dar asimilând într-o manieră proprie *spiritualismul* epocii”. Admirația față de Immanuel Kant și influența benefică a operei acestuia pentru gândirea românească, prin funcțiunea ei critică, prin înțelegerea și asimilarea termenilor „tehnic” ai doctrinei filosofului german (*a priori*, *transcendent*, *lucru în sine* etc.), sunt cu atât mai semnificative cu cât înrăurirea kantiană s-a petrecut într-un moment al recunoașterii și împlinirii noastre culturale. Însă interpretările lui Petrovici nu sunt întotdeauna cele mai potrivite, deoarece, împletind în limbajul cercetărilor sale stilul științific cu cel poetic, „în măsura în care cel dintâi se înalță stilistic, amenințător, cumva, și darul metafizicii trece astfel în primul plan”⁴⁶.

Preferința lui I. Petrovici pentru criticismul kantian este constatată și de Vasile Muscă, care remarcă îndeosebi o abordare sensibilă și o reliefare clară a caracterului de relativitate a cunoașterii omenești, situată în deplin acord cu doctrina

⁴³ *Ibidem*, p. 43.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 44.

⁴⁵ Gheorghe Vlăduțescu, *Filosofia în cultura românească*, București, Editura Paideia, 2017, p. 170

⁴⁶ Alexandru Boboc, *Filosofia românească. Studii istorico-filosofice*, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 74.

filosofului german care „considera că imaginea cognitivă pe care o avem cu privire la realitate nu este decât una din multele posibile pe care conștiința omenească o elaborează în conformitate cu structura sa și modul ei de funcționare”⁴⁷.

Luând în vizor cercetările de logică și metafizică ale lui Ion Petrovici, cercetătorul Viorel Vizureanu amintește principalele lucrări ale acestuia, dar stăruie îndeosebi asupra *Teoriei noțiunilor*, mai precis asupra modului obținerii acestora (mai puțin ca *datum* și mai degrabă ca și configurare *ad-hoc*), a naturii lor, ca „specie de conceptualism”, asupra sferei, conținutului și diviziunii lor (generale și individuale, simple și compuse, divizate în categorii conform schemei aristotelice), chiar și asupra clasificării acestora (în abstracte și concrete), conform teoriei lui Wilhelm Wundt. O altă lucrare care a stârnit interesul exegetului a fost *Introducere în metafizică*, în care I. Petrovici a pus problema legitimității metafizicii, caracterizată ca fiind de „un *realism critic* sau de un realism corectat prin criticism, în apropierea concepțiilor unui Wundt sau Riehl”⁴⁸. În încheierea studiului său, V. Vizureanu apreciază activitatea filosofică a lui Ion Petrovici nu „doar ca un deschizător de drumuri în logica românească sau ca un cercetător fin al unor probleme de istoria filosofiei și metafizicii, ci și ca o ilustrare prin excelență a modelului pedagogului universitar, în linia instituită la noi de Titu Maiorescu”⁴⁹.

⁴⁷ Vasile Muscă, *Încercare asupra gândirii românești. Schița unui profil istoric*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2002, p. 139.

⁴⁸ Viorel Vizureanu, în *Istoria filosofiei românești*, coordonatori: Alexandru Surdu, Dragoș Popescu, Ștefan-Dominic Georgescu, București, Editura Academiei Române, 2018, p. 160.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 164.